

соответствующие международному стандарту. Несомненно, это издание значительно пополнило анатомическую терминологию. Надеюсь, что в скором будущем белорусскоязычная анатомическая терминология будет доработана и официально утверждена.

Библиографические ссылки

1. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3 т. / редкол.: Б.В. Петровский (гл. ред.) [и др.]. М.: Сов. Энциклопедия. Т. 3: Рабдитозы – Ящур / П.П.Блохин [и др.]. 1984. 512 с.
2. Ялоўская Э.А. Анатама-фізіялагічная і медыцынская лексіка ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове XIV – пачатку XVIII стст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. Мінск, 2001. 19 с.
3. Любецкая К. Сямімоўны слоўнік / Тэрміналагічны бюлетэнь. Мінск : БелПМК, 1997. Вып. 1.
4. Красней В.П. Беларуская тэрміналогія: зб. арт. / В.П. Красней; рэдкал.: Э.А. Ялоўская (адк. рэд.) [і інш.]; навук. рэд. М.Р. Прыгодзіч. Мінск : БДУ, 2011. 216 с.
5. Антанюк Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія : Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыянаванне. Мінск : Навука і тэхніка, 1987. 240 с.
6. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. 2-е изд. М. : Русский язык, 1976. 1096 с.

УКРАЇНСЬКІЯ ЛІНГВІСТЫ ПРА ПРАБЛЕМУ ПЕРАЕМНАСЦІ Ў ГІСТОРЫІ УКРАЇНСЬКОЇ БЕЛАРУСЬКОЇ МОВИ

І.А. Гапоненка

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. К. Маркса, 31, 220013, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
haponienka@bsu.by*

Артыкул прысвечаны праблеме лінейнасці развіцця ўкраінскай і беларускай моў. Паказваецца важнасць філіяцыйных даследаванняў, ад якіх залежыць вырашэнне важных грамадскіх пытанняў і фарміраванне аб'ектыўных падыходаў да цэлага шэрагу важных моўна-гістарычных праблем (праблемы перыядызацыі гісторыі мовы, вызначэння моўнага “ўзросту”, акрэслення сацыялінгвістычнага тыпу мовы і інш.). Спіс характарызуе разнастайныя ацэнкі факта пераемнасці паміж старабеларускай і новай беларускай літаратурнай мовай, якія існуюць у беларускім мовазнаўстве, дэманструе дынаміка лінгвістычных поглядаў на гэтае пытанне. Прыводзяцца разгорнутыя разважанні ўкраінскіх лінгвістаў (ад 1960-х гадоў да нашых дзён), прысвечаныя вывясленню ступені і характару пераемнасці моўных традыцый ва ўкраінскай мове, аналізуюцца аргументы прыхільнікаў розных пунктаў погляду на пытанне пераемнасці, а таксама ўказваюцца меркаванні ўкраінскіх даследчыкаў адносна стадыйнай сувязі ў гісторыі беларускай мовы. Робіцца выснова, што пры вырашэнні пытання моўнай пераемнасці шэраг лінгвістычных стэрэатыпаў і традыцыйных метадалагічных падыходаў патрабуюць дадатковага асэнсавання. Канстатуецца каштоўнасць для беларускіх гісторыкаў мовы вопыту ўкраінскіх калег па навуковым разглядзе філіяцыйнай праблемы.

Ключавыя словы: гісторыя мовы; праблема моўнай пераемнасці; філіяцыйны аспект даследаванняў; ацэнкі факта пераемнасці; разрыў моўных традыцый; прамая пераемнасць; апасродкаваная пераемнасць.

Высвятленне ступені і характару пераемнасці моўных традыцый з’яўляецца адной з вядучых задач гістарычнай навукі аб мове. Ад яе вырашэння залежыць фарміраванне аб’ектыўных падыходаў да цэлага шэрагу важных моўна-гістарычных праблем, у прыватнасці да праблемы перыядызацыі гісторыі мовы, вызначэння моўнага “ўзросту”, акрэслення сацыялінгвістычнага тыпу мовы і інш. На сённяшні дзень абмеркаванне статуса мовы і даўнасці яе ўтварэння часам выходзіць за лінгвістычныя рамкі і пытанне моўнай пераемнасці набывае новае актуальнае, ужо не толькі навуковае, але і грамадскае гучанне.

Устанаўленне навуковых вывадаў па пытанні пераемнасці асабліва прынцыповым з’яўляецца для тых моў, якія зазналі неспрыяльнае ўмяшанне ў натуральныя эвалюцыйныя працэсы свайго развіцця. Менавіта таму філіяцыйны аспект даследавання на працягу многіх дзесяцігоддзяў застаецца актуальным у беларускім і ўкраінскім мовазнаўстве.

Беларускія даследчыкі разыходзяцца ў ацэнках факта пераемнасці паміж старабеларускай і новай беларускай літаратурнымі мовамі. У другой палове XX ст. многімі беларускімі моваведамі (А.І. Жураўскі, Н.Т. Вайтовіч, К. Крапіва, І.І. Крамко, Б.А. Плотнікаў, Л.І. Сямешка і інш.) праводзілася (ці, прынамсі, не аспрэчвалася, прымалася за аксіёматычную) думка, што новы літаратурны варыянт беларускай мовы сфарміраваўся ў вялікім часавым адрыве ад старога, вынікам чаго сталася страта прамой і непасрэднай пераемнасці паміж старой і новай беларускай літаратурнай мовай. Толькі некаторыя вучоныя выказвалі меркаванне адносна апасродкаванай пераемнасці, у якой ролю сувязнога звяна адыграла вусная народная творчасць (Л.М. Шакун), або ўвогуле абгрунтоўвалі бесперарыўнасць развіцця беларускай літаратурнай мовы (У.В. Анічэнка, А.Я. Баханькоў). У апошні час у беларускім мовазнаўстве заўважаецца эвалюцыйны навуковы погляд на пытанне пераемнасці. Даследчыкі ўказваюць, што навуковая, афіцыйна-справавая, публіцыстычная стылёвая разнавіднасці беларускай літаратурнай мовы ў новы перыяд сапраўды істотна абнаўляліся, але мова твораў мастацкага стылю фактычна працягвала сваё развіццё на аснове сінтэзу размоўнай народнай мовы з элементамі (найперш лексічнымі) старажытнай беларускай пісьменнасці (В.А. Ляшчынская, В.П. Лемцюгова, С.М. Струкава, Г.К. Ціванова і інш.). Акрамя таго, назіраецца пераход ад абстрагаваных разважанняў да стварэння статыстычнай доказнай базы факта моўнай пераемнасці (І.У. Будзько) (падрабязней гл. [2]).

Нягледзячы на тое, што працэсы станаўлення беларускай і ўкраінскай моў вызначаюцца наяўнасцю шматлікіх падобных знешніх гістарычных рыс, ва ўкраінскай лінгвістыцы падыходы да вырашэння пытання аб

пераемнай сувязі паміж старой і новай стадыямі моўнага развіцця істотна адрозніваюцца ад беларускіх.

Тут варта ўказаць адзін характэрны факт. У беларускай лінгвістыцы ў аснову гіпотэзы аб поўнай страце пераемнай сувязі паміж старой і новай моўнымі стадыямі было пакладзена меркаванне рускага моваведа М. М. Дурнава [гл. 7, с. 127-128], які сцвярджаў, што *«нынешний белорусский литературный язык возник только в XIX в.; в основе его лежит один из центрально-б.-р. говоров. Вследствие стремления части б.-р. писателей последнего времени порвать со всеми традициями и сделать свой литературный язык отличным и от р., и от укр. в б.-р. литер. язык, особенно в язык научной прозы вошло много чужих элементов, несвойственных ни р. литер. языку, ни живым б.-р. говорам. Ни в какой связи со старым зап.-р. литер. языком XV–XVIII вв. он не стоит»* [3, с. 29]. Адсылка да аўтарытэта гэтага даследчыка была ключавой пры вырашэнні пытання пераемнасці ў беларускай мове, што выглядае не зусім дарэчным. Асноўную сферу інтарэсаў М. М. Дурнава складала руская дыялекталогія і гісторыя рускай мовы, а беларускі моўны матэрыял ён выкарыстоўваў толькі фрагментарна. Пераемнасці ў гісторыі беларускай мовы ў працытаванай працы, як відаць, прысвечана літаральна некалькі радкоў, якія выглядаюць хутчэй як канстатуючая заўвага, а не як вынік скрупулёзных даследаванняў. Аналагічны вывад М. М. Дурнава выказвае і аб характары традыцый у гісторыі ўкраінскага пісьменства. Украінская мова, на яго думку, узнікла *«только в конце XVIII в. и не стоит в генетической связи ни с цсл. литературным языком ю.-р. писателей предшествующей эпохи, ни с собственно русским литературным языком, ни с предшествующими попытками писать на м.-р. (XV–XVIII вв.). В основу его легло вост.-укр. Наречие м.-р.; элементов, несвойственных живой вост.-укр. народной речи, первые украинские писатели старались, по возможности, избегать, что им удавалось, пока литература на укр. ограничивалась стихами и повестями из украинского быта»* [3, с. 28]). Але ўкраінскія навукоўцы не схільныя прымаць такі пункт погляду.

Яшчэ з 60–70-х гадоў XX ст. украінскія даследчыкі гісторыі мовы фактычна адзінадушна сыходзіліся на тым, што на Украіне генетычная сувязь паміж даўняй пісьмовай мовай, якая па меншай меры рэгіянальна адстойвала некаторыя свае функцыі да канца XVIII ст., і новай украінскай літаратурнай мовай не была перарваная (паводле [15, с. 82]).

Пры гэтым у некаторых выданнях, прысвечаных гісторыі мовы, пытанне пераемнасці асобна не ставіцца, але і гэта паказальна, бо выклад вядзецца так, як быццам такога пытання ўвогуле не існуе і яго не варта дыскутаваць і даказваць факт наяўнасці пераемнай сувязі (гл., напрыклад, [8]).

Шэраг даследчыкаў бачаць элементы агульнасці старой і новай мовы ў тых народна-размоўных кампанентах, якія пранікалі яшчэ ў моўную канву

українських старописьмових тэкстаў. Так, П.П. Плюшч мяркуе, што пры змене моўнага стану ў выніку пераходу ад старой літаратурнай мовы да новай адпалі штучныя, адарваныя ад народнай асновы элементы, што і надало мове новую якасць, але не ізалявала розныя этапы моўнага станаўлення адзін ад аднаго: *«Пад новай украінскай літаратурнай мовай трэба разумець літаратурную мову ўкраінскай нацыі на жывой нацыянальнай моўнай аснове. Гэтая мова якасна адрозніваецца ад старой украінскай літаратурнай мовы: між ёй і жывой украінскай мовай няма таго разрыву, які існаваў паміж жывой мовай народу і старой літаратурнай мовай»* [11, с. 34].

Падобным чынам выказваецца і М.К. Байчук, які складаючы перыядызацыю гісторыі ўкраінскай мовы, указвае, што *«з канца XVI ст. заканчваецца першы перыяд у развіцці старой украінскай літаратурнай мовы, які прайшоў пад знакам шырокага, вольнага і ўсеагульнага анароднівання ўспадкаванай ад старажытнарускай народнасці “рускай” літаратурнай мовы»* [1, с. 82]. З гэтага ж часу, па словах даследчыка, пачынаецца другі этап, калі мова паступова дэархаізуецца, насычаецца рысамі іншых моў (найперш польскай) і, самае галоўнае, рысамі вуснай размоўнай мовы. Гэты другі перыяд цягнецца на ўсходзе прыкладна да сярэдзіны XVIII ст., а на захадзе – да сярэдзіны XIX ст., пасля чаго *“старая ўкраінская літаратурная мова прыпыняе сваё існаванне” і «з канца XVIII і цягам усяго XIX ст. украінскі народ не прыпыняе намаганняў па стварэнні, удасканаленні і развіцці новай літаратурнай мовы»* [1, с. 83].

Яшчэ больш канкрэтная пазіцыя В.П. Русаніўскага: *«... хоць новая ўкраінская літаратурная мова – гэта якасна адрозная ад старой літаратурнай мовы з’ява, усё ж яна як у працэсе свайго станаўлення, так і пазней – ажно да сёння – абаніраецца на старую ўкраінскую літаратурную мову, асабліва на ўжываную ў ёй лексіку»* [12, с. 212]. Паказальна, што вывад аб пераемнасці паміж старым і новым этапам ва ўкраінскай мове даследчык распаўсюджвае на беларускую мову: *«сучасная беларуская літаратурная мова звязана спадчынным павяззю са старабеларускай»* [12, с. 212].

У абарону пераемнасці катэгарычна выступае і В.А. Перадрыенка, які лічыць, што *“народная аснова з’яўляецца злучальным звяном у сістэме літаратурна-моўнай спадкаемнасці”* [10, с. 9]. Даследчык называе таксама гісторыкаў мовы, якія прытрымліваюцца аналагічных поглядаў (І.К. Біладзід, Е.М. Маркоўскі, Г.А. Леўчанка, М. Лесёў, А.А. Маскаленка, М.А. Жаўтобрух), і крытыкуе тых навукоўцаў (у тым ліку беларускіх), якія канстатуюць разрыў літаратурна-моўных традыцый паміж старым і новым перыядамі развіцця украінскай і беларускай мовы, бо *«такой кваліфікацыі нярэчыць сам факт гістарычна трывалага ўзаемадзеяння кніжнага і народнага кампанентаў у новую эпоху і яшчэ ў большай ступені ў даўнюю; яна не пацвярджаецца таксама аналізам адпаведнага матэрыялу»*; *“...тэзіс пра разрыў [моўных традыцый – І. Г.] ... вынікаў з пэўнага ігнаравання*

пытанняў пераходу ад старой да новай украінскай літаратурнай мовы, а таксама з неадэкватнага іх асвятлення» [10, с. 14–15].

Аналагічным чынам выказваецца ўкраінскі лінгвіст М. А. Жаўтобрух: *«Адмаўленне пераемнасці, арганічнай сувязі паміж старой і новай украінскай літаратурнай мовай грунтуецца, відавочна, на аднабаковым асвятленні тых працэсаў, што адбываліся ў літаратурна-моўным жыцці Украіны свайго часу» [5, с. 27]. Ён таксама называе тэзіс пра суцэльны заняпад у другой палове XVIII ст. традыцый стараўкраінскай літаратурнай мовы зусім не абгрунтаваным, і ўказвае, што ён вымагае поўнага перагляду. На яго думку, нягледзячы на заняпад у гэты час «важных для стараўкраінскай мовы структура-функцыянальных стыляў, ... сама мова не прыпыніла тады свайго існавання, не выйшла з ужытку, не перастала абслугоўваць грамадскае жыццё ўкраінскага народу, задавальняючы яго, няхай і абмежаваныя, грамадскія патрэбы. А яе структура-функцыянальныя стылі, звязаныя з развіццём свецкай літаратуры, не толькі не заняпалі, не звужалі сферу свайго выкарыстання, а, наадварот, актывізаваліся». Менавіта з гэтых стыляў пачынаецца новы этап гісторыі ўкраінскай мовы. У развіцці іншых стыляў «не было поўнай і непасрэднай пераемнасці, хоць жыццяздольныя элементы гэтых стыляў, асабліва гісторыка-летапіснага жанру, таксама арганічна трансфармаваліся і ў новай украінскай літаратурнай мове» [5, с. 36, 40].*

Адмаўленне факта пераемнасці ва ўкраінскім мовазнаўстве канца XX ст. фіксуецца ў адзінкавых працах. М. А. Жаўтобрух указвае, што такіх поглядаў прытрымліваюцца Ф. Т. Жылко, П. Моўчан, Л. Л. Гумецка, М. І. Талстой [5, с. 27]. Расійскі лінгвіст М. І. Талстой, напрыклад, разважаючы пра так званыя славянскія рэгіянальныя мовы ў сучасны і данацыянальны перыяд, уключае ўкраінскую мову ў шэраг моў, у якіх адсутнічае даўняя пісьмовая традыцыя [14, с. 15-16]. Падобнага пункту погляду прытрымліваецца і расійскі славіст У. К. Жураўлёў [6, с. 83]. А Ф. Т. Жылко ўказвае, што на тэрыторыі Усходняй Украіны ў канцы XVIII ст. узнікла новая літаратурная мова ў выніку змены дыялектнай базы (з паўднёва-заходняй на паўднёва-ўсходнюю). На заходніх жа (галіцкіх) землях традыцыя стараўкраінскай мовы, на яго думку, увогуле не перарывалася, хоць тая мадыфікацыя стараўкраінскай мовы, якая там склалася (так званае “язычые”), было змешаным і ў многім штучным моўным утварэннем [4, с. 107-108].

Такім чынам, большасць украінскіх мовазнаўцаў другой паловы XX ст. сведчаць заняпад старой украінскай літаратурнай мовы і прынцыповыя адрозненні яе моўнай канцэпцыі ад новай літаратурнай мовы. Але гэтыя факты ацэньваюцца як цалкам натуральныя і несупярэчлівыя тэзісу аб непарыўным працэсе моўнага развіцця. Зародкі новай формы, а менавіта элементы жывой мовы, выяўляюцца ўжо ў старажытны перыяд, а сама

народна-размоўная мова разглядаецца як мосцік, як павязуючы ланцужок двух розных этапаў моўнай гісторыі.

Пытанне пераемнай сувязі застаецца актуальным ва ўкраінскай лінгвістыцы і ў пазнейшы час. Украінскія моваведы ў працах апошніх дзесяцігоддзяў сцвярджаюць, што гэтая праблема не можа лічыцца канчаткова вырашанай і звяртаюць увагу на новыя яе аспекты.

Так, Л.Т. Масенка указвае, што дыскусія адносна характару ўзаемаадносін старой і новай украінскай мовы патрабуе працягу. Вырашэнне гэтага пытання, на думку даследчыцы, магчымае толькі з улікам усіх абставін моўна-культурнай сітуацыі на Украіне XVIII – пачатку XIX ст. Асабліва неабходным бачыцца вызначэнне *«характэрнага для таго часу грамадскага ўсведамлення і ўспрыняцця паняццяў «пісьмовая мова» і «кніжная мова», з аднаго боку, і паняццяў «вуснае маўленне» і «размоўнае маўленне», з другога, а таксама характару іх узаемаадносін...»* [9, с. 41]. У прыватнасці, істотна тое, ці знаходзіліся ўказаныя паняцці ў жорсткай апазіцыі паміж сабой, ці ўсё ж паміж імі былі пэўныя кропкі сутыкнення. Вельмі важным пры аналізе спецыфікі міжстадыйнай моўнай сувязі Л.Т. Масенка лічыць таксама кваліфікацыю пісьмовых помнікаў новага часу і прапануе выразна адрозніваць літаратурна апрацаваныя тэксты ад звычайных запісаў вуснай народнай творчасці [9, с. 43–44].

Праблеме лінейнасці развіцця ўкраінскай і беларускай моў грунтоўны артыкул прысвяціў вядомы ўкраінскі беларусіст А.І. Скапненка, асвятляючы яе шляхам параўнання беларускай і ўкраінскай моўнай сітуацыі. На думку даследчыка, крытэрыі для вызначэння характару ўзаемасувязі паміж старымі і новымі моўнымі ідыёмамі, а таксама дакладная методыка аналізу механізмаў пераемнасці яшчэ не ўстаноўлены. Увогуле тэорыя моўнага пераходу патрабуе комплекснага падыходу: і сацыякультурнага, і ўласна лінгвістычнага. Вялікае значэнне маюць таксама факты моўнай свядомасці ўдзельнікаў тых працэсаў, якіх падлягаюць ацэнцы. Калі ёсць магчымасць атрымаць сведчанні аб характары пераемнасці фактычных сучаснікаў працэсу пераходу ад адной моўнай стадыі да другой (напрыклад, такія, як вядомае выказванне беларускага пісьменніка Ф. Багушэвіча, які зусім недвухсэнсоўна ўказвае, што паводле адчуванняў носьбіта беларускай мовы XIX ст. старая пісьмовая мова цалкам зразумелая, а помнікі на ёй “як бы вот цяпер пісаліся”), то такія звесткі з’яўляюцца найкаштоўнейшымі аргументамі. Аб’ектыўнае ўяўленне пра моўныя традыцыі, як лічыць А.І. Скапненка, неабходна фарміраваць не апрыёрна, а на аснове аналізу пісьмовых крыніц таго часу, які знаходзіцца на стадыйнай мяжы. У сітуацыі з беларускай мовай гэта зрабіць праблематычна, паколькі на сённяшні дзень вядомая вельмі малая колькасць беларускамоўных тэкстаў XVIII – пачатку XIX ст. [13, с. 67-70]. Адпаведна навуковай задачай велізарнай значнасці ў беларускай гістарычнай

лінгвістыцы становіцца пошук і навуковае апісанне тагачасных помнікаў пісьменства.

У цэлым праведзены агляд розных розных аспектаў пытання моўнай пераемнасці ў гісторыі ўкраінскай літаратурнай мовы паказаў, што пры яго вырашэнні шэраг лінгвістычных стэрэатыпаў і традыцыйных метадалагічных падыходаў патрабуюць дадатковай ацэнкі. Для беларускіх гісторыкаў мовы вопыт украінскіх калег па навуковым аналізе філіяцыйнай праблемы можа аказацца надзвычай каштоўным.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Бойчук М.К.* Про периодизацию истории украинской литературной мовы // Питання історичнаго развітку украінскай мовы : тези доп. міжвуз. наук. конф., Харків, 15–20 груд. 1959 р. / Харків. держ. ун-т. Харків, 1959. С. 81–86.
2. *Гапоненка І. А.* Моўная пераемнасць : ад старабеларускага да адраджэнскага перыяду XIX-пачатку XX стагоддзя // Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 28–29 кастрычніка 2010 г.). У дзвюх частках. Частка 1. Мінск, 2011. С. 49–55.
3. *Дурнаво Н.Н.* Введение в историю русского языка. М. : Наука, 1969. (перавыданне манаграфіі 1927 г.). [Электронны рэсурс]. URL: https://imwerden.de/pdf/durnovo_vvedenie_v_istoriyu_russkogo_yazyka_1969_ocr.pdf (дата звароту: 26. 09. 2020).
4. *Жилко Ф.Т.* Некоторые особенности развития украинского национального языка // Вопросы образования восточнославянских литературных языков. М. : изд-во Академии наук СССР, 1962. С. 102–109.
5. *Жовтобрюх М.А.* Давні традиції в новій україніській літературній мові // Мовознавство. 1970. № 2. С. 27–40.
6. *Журавлев В.К.* Развитие народного образования на родном и русском языке в Белоруссии и на Украине (дооктябрьский период) // Национальный язык и национальная культура. М. : Наука, 1978. С. 63–107.
7. *Жураўскі А.І.* Важнейшыя адрозненні новай і старой беларускай літаратурнай мовай / А.І. Жураўскі, І.І. Крамко // Жывая спадчына / уклад.: Т.В. Кузьмянкова [і інш.]; пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1992. С. 106–129.
8. *Історія україніскаго правопису: XVI–XX століття* / Нац. акад. наук Україны, Ін-т укр. мови ; упоряд.: В.В. Німчук, Н.В. Пурыяева. Київ : Наук. думка, 2004. 581 с.
9. *Масенко Л.Т.* До проблеми спадкоємності старої писемної традиції в новій україніській літературній мові // Мовознавство. 1995. № 4–5. С. 39–45.
10. *Передрієнко В.А.* Формування україніскай літературнай мовы XVIII ст. на народній аснове. Київ : Наук. думка, 1979. 143 с.
11. *Плющ П.П.* Історія україніскай літературнай мовы. Київ : Вища шк., 1971. 423 с.
12. *Русанівський В.М.* Джерела развітку східнослов'янських мов. Київ : Наук. думка, 1985. 231 с.
13. *Скопненко О.І.* Проблема наступності між старабілоруською та новаю білоруською літаратурнымі мовамі крізь призму нової україніскай літературнай мовы // Мовознавство. 2015. № 2. С. 64–76.
14. *Толстой Н.И.* Славянские региональные литературные языки и их функции в современный и донациональный период // Славянские литературные языки в донациональный период (тезисы докладов). М. : Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1969. С. 14–16.

15. Bieder H. Розвиток української і білоруської літературних мов в XIX–XX ст.: конвергентні і дивергентні процеси // *Studia Russica* / Будапешт. ун-т. Будапешт, 2005. Т. 22. С. 82–88.

СЛОВАЎТВАРЭННЕ АД АСНОЎ ДЗЕЯСЛОВАЎ ІНШАМОЎНАГА ПАХОДЖАННЯ

М. У. Гуль

*Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна,
бульвар Касманаўтаў, 21, 224016, г. Брэст, Рэспубліка Беларусь,
boxformail35@mail.ru*

Разглядаецца словаўтварэнне назоўнікаў ад іншамоўных дзеясловаў у межах навуковай (філасофска-сацыялагічнай, філалагічнай, псіхалага-педагагічнай, матэматычнай) і навукова-тэхнічнай тэрміналогіі. Вылучаны найбольш пашыраныя мадэлі: *V + -нн-е*, *V + -ацыj-а*, *V + -оўк-а*, *V + -атар*; апісаны асаблівасці рэалізацыі гэтых мадэлей у розных тэрмінасістэмах. Пры ўтварэнні назваў адцягненага дзеяння таксама ўжываюцца менш прадуктыўныя мадэлі *V + аж*; *V + -арый*. З генетычнага пункту гледжання найбольш актыўнымі ў працэсах словаўтварэння выяўляюцца дзеясловы грэка-лацінскага і французскага паходжання.

Ключавыя словы: аддзеяслоўны субстантыў; дзеясловы іншамоўнага паходжання; мадэль; тэрмін; фармант.

Запазычванне з’яўляецца адной з неабходных умоў для развіцця лексічнай сістэмы мовы. На погляд А. К. Казкенай, запазычванне стымулюе працэсы словаўтварэння, але ў сваю чаргу і актыўнае словаўтварэнне патрабуе інтэнсіўнага папаўнення слоўнікавага складу новымі невытворнымі словамі [2, с. 127]. Утварэнне вытворных слоў ад іншамоўных асноў пацвярджае неабходнасць запазычвання ў мове і з’яўляецца чарговым этапам уваходжання запазычання ў новае моўнае асяроддзе. Дэрывацыйны патэнцыял запазычанняў тлумачыцца як пазамоўнымі (актуальнасць паняццяў, якія абазначаюцца запазычаннямі), так і ўнутрымоўнымі прычынамі (невытворнасць запазычанняў). Ступень граматычнага засваення з’яўляецца не менш важным лінгвістычным фактарам. Запазычанні, якія не былі поўнасьцю засвоены ў граматычным плане, маюць некаторыя асаблівасці пры ўключэнні ў працэсы словаўтварэння (напрыклад, неабходнасць інтэрфіксацыі: *рэле* → *рэлейны*; трансфармацыя фінальнай часткі асновы: *паліто* → *пальцечка*; актыўны ўдзел у кампазіцыі: *кіно* → *кінафільм*, *канаакцёр* і інш.).

Здольнасць іншамоўных адзінак утвараць новыя словы з’яўляецца аднім з найважнейшых крытэрыяў засвоенасці. Шэраг новых слоў, утвораных ад іншамоўных дзеясловаў, з’яўляецца паказчыкам іх актыўнасці і дэрывацыйнага патэнцыялу. У гэтым артыкуле разглядаецца словаўтварэнне назоўнікаў ад іншамоўных дзеясловаў у межах навуковай